

12. Чеботарьова І. О. Комунікативна компетентність: теоретичний аспект. *Наукові записки кафедри педагогіки*. 2014. Вип. 36. С. 205–215. <https://periodicals.karazin.ua/pedagogy/article/view/1917/1612>

13. Панамарьова О. Б. Інформаційно-комунікаційні технології в організації самостійної роботи студентів технічних спеціалізацій коледжів. *Інформаційні технології: наука, техніка, технологія, освіта, здоров'я* : тези доп. Харків : НТУ «ХПІ», 2019. Ч. IV. С. 113.

14. Morin E. Introduction à la pensée complexe. Éditions du Seuil. 2005. 157 p.

15. Горбунова Л. С. Постнекласичні практики мислення в контексті перехідності. *Культура і Сучасність : альманах*. Київ : Міленіум, 2011. № 2. С. 11–15. https://nakkkim.edu.ua/images/Instytutu/nauka/vydannia/Kultura_i_such/2_11.pdf

16. Плахтій М. П., Сулятицька Т. В. Комунікативна природа людського буття. *Актуальні питання соціології та філософії. Науково-практичний журнал*. 2022. Випуск 37. С. 94–102. http://apfs.nuoua.od.ua/archive/37_2022/15.pdf

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-578-8-20>

АСПЕКТИ АКТУАЛЬНОСТІ ФЕНОМЕНУ ПРОМЕТЕЇЗМУ У ТВОРЧОСТІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА ТА У СВІТОВІЙ КУЛЬТУРІ

Холоша Т. О.

*завсектору збереження унікальної книги, архіву та друкованих
матеріалів науково-дослідного відділу фондів
Національний музей Тараса Шевченка
м. Київ, Україна*

В останнє десятиліття, особливо в роки повномасштабного вторгнення, Україна стала якнайкращим прикладом у глобальній системі цінностей і займає в ній центральне місце. Коли в Європі та США цінності переважно залишаються на рівні риторики, в Україні люди заради них відкидають свої інтереси, втрачають здоров'я і навіть життя.

Промовистим прикладом до сказаного може стати фільм українського режисера Антона Штуки «Останній Прометей Донбасу», репрезентований 8 листопада 2025 року на міжнародному кінофестивалі Film Festival Cottbus у Німеччині. У документальному фільмі розповідається

про роботу незламних енергетиків на останній робочій теплоелектро-станції у містечку Кураховому на Донеччині. Основу фільму становить розповідь про людей, які попри всі небезпеки залишаються на місці для несення світла в темряві, яке не повинно згаснути.

Як бачимо, у фільмі режисер використав «вічний образ» титана Прометея із античної міфології. За давньогрецькими переказами, титан не лише вкрав із Олімпу вогонь і передав його людям, а й був їхнім творцем та вчителем. У світовій літературі та культурі Прометей став символом незламного духу й боротьби проти несправедливості.

Вперше міф про Прометея інтерпретував давньогрецький поет Гесіод (VII ст. до н. е.), від якого почалася традиція зображення титана як шахрая і облудника, який розгнівав верховного бога Олімпу Зевса. Можливо, таким би він і залишився, «якби не геній Есхіла, що надав йому зовсім інших рис, зробив його ідейним борцем проти Зевсової деспотії, носієм усього світлого і прогресивного (трагедія «Прометей закутий»» [3, с. 12]. Для нього Прометей – першовідкривач всіх здобутків цивілізації, людинолюбець, противник тиранії, нескорений мученик та горда вільна особистість. І саме таким, есхілівським трактуванням, образ Прометея увійшов у світову культурну традицію.

Есхіл (525–456 рр. до н.е.) вважається «батьком трагедії», він народився наприкінці бурхливого періоду змін соціально-політичного життя багатьох міст Еллади, коли замість влади родової аристократії приходила суспільно-економічна формація рабовласництва. Про його життя збереглося небагато інформації, але відомо, що він був активним учасником війни проти персів і бився у всіх трьох найважливіших битвах: Марафонській, Саламінській та під Платеями. Судячи з напису на могильній плиті, складеній ним самим, де йдеться про «славну доблесть Есхіла, сина Евфоріона», свої громадянські та військові заслуги трагік ставив вище поетичних.

У своїх трагедіях Есхіл неодноразово торкався проблем, породжених тогочасними подіями в суспільстві. «Проблема правди, обов'язкового покарання злочинця за пролиту кров, проблема родової помсти і прокляття, що тяжіє над родом, які розроблює Есхіл у своїх трагедіях, завжди нерозривно пов'язані з реальними політичними обставинами чи подіями» [3, с. 14].

Есхілу приписують авторство близько вісімдесятих трагедій, з яких збереглося тільки сім, із них – «Прометей закутий». Ця трагедія є найславнішою, вона входила до тетралогії разом із трагедіями «Визволений Прометей» та «Прометей-вогнеборець» (разом із невідомою сатирівською драмою, що було обов'язковим для участі в змаганнях). На жаль, до наших днів збереглося лише трагедія, в якій

розповідається про жорстоке покарання Зевсом титана – «Прометей закутий».

Розмірковуючи у своїй «Поетиці» про сутність трагедії, Аристотель вважав, що комедія показує людей гіршими, а трагедія – кращими від сучасників.

Сучасне розуміння поняття «трагедії» *«окреслює драматургічний жанр, сповнений суворої піднесеності й патетики, що відтворює трагічну колізію героїчних персонажів з трагічним її завершенням. Трагедія відтворює події жорстокої, похмурої і сумної дійсності, зображує страшне і жахливе, раптові переходи від щастя до нещастя, занепад високих ідеалів і загибель героїв. Все це визначається естетичною категорією трагічного»* [1].

Прометей, який втілює велич духу і здійснення подвигу задля щастя людей зустрічаємо у грецького письменника Лукіана в творі «Прометей, або Кавказ», а також у «Метаморфозах» римського поета Овідія.

У добу Просвітництва до образу титана зверталися Гете Й. В., Гердер І. Г., Шлегель А. В., доповнюючи його новими прочитаннями. Наприклад, Гете дивився на конфлікт не з ракурсу повного заперечення світу батьків, закликаючи використовувати свій протест у творчості, а не в насиллі. Його Прометей переповнений більшою любов'ю до людей, аніж ненавистю до батька.

Особливо романтичним став цей образ у творчості Байрона Дж., якого за віддану любов до батьківщини називали Прометеем, а також він був душею поезії у Шеллі П. Б.

Екзистенційне розуміння символу титана у ХХ ст. дав Кафка Ф., для якого Прометей був скоріше символом індивідуального страждання, а не громадським ідеалом служіння людству. Натомість для Герберта З. він став уособленням совісті – потужної, як вогонь, що охоплює всю душу в часи випробувань. Якщо вона прокинулася, то її не можна заглушити.

Увагу до «вічного образу» проявили світові художники та композитори: Мікеланджело Б., Тіціан В., Рібера Х., Сальватор Роза, Бетховен Л., Ліст Ф. та інші.

Своє бачення образу Прометея розкрили також і українські митці. В літературних творах до нього зверталися Т. Шевченко, Леся Українка, І. Франко, А. Малишко, М. Рильський та ін.

Лірична поема Тараса Шевченка «Кавказ» вражає своєю актуальністю та масштабністю змісту. Написана під враженням від загибелі близького друга Я. де Бальмена в російсько-кавказькій війні, поема побудована на широкій загальнолюдській основі. За висловом І. Франка, «Кавказ» – це огниста інвектива проти «темного царства»,

це «найкраще свідоцтво могутнього, всеобіймаючого, щиро людського почуття нашого поета» [4].

Судячи з тексту поеми, Шевченко досить добре знав деталі колонізації Кавказу російською імперією («тільки дайте / Свої сині / Остатнії... бо вже взяли / і поле, і море»), знав про методи російської армії, її тактику випаленої землі, руйнування аулів, вбивства місцевих жителів, вирубування лісів, знищення посівів і продовольства [5, с. 219]. У своєму творі український поет заперечував офіційну версію погляду на цю війну, яку трактували тодішні придворні поети. І. Дзюба підкреслював, що Шевченко піднявся до такого тотального заперечення тиранії, наскільки «вжився» в біду стражденного народу, дійшов до такого розуміння рівності народів перед Богом і відповідальності людства за найменший народ, розуміння його суверенності й незамінимості у світовому порядку речей, до розуміння якого дійшли у світі лише наприкінці ХХ ст., та й то теоретично [5, с. 220]. Ми бачимо, що щодня беззаконня продовжують чинитися і у ХХІ ст.

В українському образотворчому мистецтві до теми прометеїзму зверталися Глушук Ф., Гнатюк О. Р., М., Караффа-Корбут С. П., Касіян В.І, Куткін В. С., В., Лопата В. І, Нечипоренко С. Г., Панфілов В. В., Рубан О. Я. та багато інших. Переважно вони виконували ці твори, ілюструючи «Кавказ» Тараса Шевченка.

Одним із перших, хто інтерпретував саме Шевченкового титана був Ілля Рєпін, виконавши для художньої листівки композицію «Прометей» (гроші за її реалізацію мали спрямовуватися на спорудження пам'ятника Т. Шевченку). Образ Прометея, покараного величезним орлом, художник створив ефектним та експресивно-виразним. В оформленні листівки, під іменем автора поеми, написано рядки: «Споконвіку Прометея там орел карає. Кавказ. Пам'яті великого народного поета України. І. Рєпін, 1908» [2, с. 459].

Цікаво, що самого Шевченка змальовували як легендарного Прометея, наприклад Шаблійовський Є. («Поетика художнього слова: поетичний світ Тараса Шевченка» К., 1976), Паламарчук Г. («Нескорений Прометей» К., 1968) та ін. Звичайно, такий образ було сконструйовано відповідно до вимог радянської ідеології, однак сам Шевченко на засланні про себе писав: «Караюсь, мучусь, але ... не каюсь...»

Отже, викриття Т. Шевченком у поемі «Кавказ» соціально-політичної системи самодержавства, утвердження нескореності народу, уславлення борців за волю, звернення до «вічного образу» Прометея, який уособлює волелюбність та силу духу, мають надзвичайно важливе значення у розумінні загальнолюдських цінностей. Синхронізовані поетом реалії та міфологічні події перейшли у філософську площину

одвічного змагання добра і зла, що, на жаль, не втрачає своєї актуальності й сьогодні.

Література

1. Безкоровайний Г. Є., Щавурський Б. Б. Зарубіжна література 8 клас : Посібник-хрестоматія. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2005. 432 с.
2. Єременко О. Рєпін І. Ю. / Шевченківська енциклопедія у 6 т. Т. 5 / редк.: М. Г. Жулинський та ін. Київ : Ін-т літ-ри ім. Т. Г. Шевченка НАНУ, 2015. 1040 с.
3. Пашенко В. Еллінський театр і його ушавлені трагічні поети / Давньогрецька трагедія. Збірник / переклад із старогрецької Б. Тена. Київ : Дніпро, 1981. 232 с.
4. Франко І. Темне царство. Студія з приводу Шевченкових поем «Сон» і «Кавказ». Львів : Загальна Друкарня, 1914. 47 с.
5. Чамата Н. Кавказ / Шевченківська енциклопедія у 6 т. Т. 3. / редкол. : М. Г. Жулинський та ін. Київ : Ін-т літ-ри ім. Т. Г. Шевченка НАНУ, 2015. 888 с.
6. Шевченко Т. Кобзар. Київ : Видавничий центр «Просвіта», 2003. 343 с.